

Budžet

Kakva je veza između budžeta i ekonomskih sloboda?

Budžet (na engleskom i francuskom novčanik, kesa, kožna torba, vrećica...) predstavlja preraspodjelu novčanih prihoda i rashoda države za sljedeću godinu. Budžet je plan prihoda i njihovih izvora i rashoda po namjeni i organima koji te rashode mogu napraviti! Budžet ima karakter zakonskog akta koji na predlog Ministarstva finansija i Vlade usvaja Parlament. Rasprave o budžetu u Parlamentu su uvijek žustre i polemične! Budžet se odnosi na jednu godinu – budžetsku godinu! Budžetska godina može da se poklapa sa kalendarskom (1.januara-31.decembra), kao što je slučaj kod nas, ali ne mora, što je slučaj na Zapadu (01.oktobra-30.septembra)!

Izraz budžet, koji je u ekonomski rječnik ušao preko engleske parlamentarne prakse (tako se zvala torba u kojoj je Ministar finansija donosio u Parlament predlog prihoda i rashoda za sljedeću budžetsku godinu), prvi put je u današnjem značenju upotrijebljen 1806. godine. Pored državnog budžeta u ekonomskoj teoriji, prihvaćen je izraz porodični budžet – ukupni prihodi i rashodi porodice!

Najjednostavnije: budžet je novčanik države! Slično kao novčanik svakog od nas pojedinačno!

Odakle novac u tom novčaniku? Ko ga i kako puni? Ko ga i kako troši?

Jednostavan, u esenciji tačan odgovor glasi: Izvor novca u budžetu su porezi (zanemarimo vrste) koje plaća biznis (iako poreze plaćaju i građani ali od novca zarađenog u sektoru biznisa u najširem smislu riječi). Budžet utvrđuje i troši država, odnosno Vlada, Parlament odnosno političke partije! Riječju – politika!

Biznis (proizvodnja) je stvaranje novih proizvoda i usluga! Npr. proizvodnja, hljeba, soli, kompjutera, automobila, jabuka, ribe,..., prevoz avionom, ljetovanje, i sl. Ukoliko nema novih proizvoda i usluga nema ni novog novca. Kada bi teorijski zamislili situaciju da nema nikakve proizvodnje i usluga, a imamo puno novca (papirni i kovani novac u džepu) da li bi u tom slučaju novac imao ikakvu vrijednosti? Ako imate 1000 EURA, a nemate što za njih da kupite, to je bezvrijedan papir. Opet jednostavno, vrijednost novca se izražava količinom proizvoda i usluga

koji se za njega mogu kupiti! Dosta nas se sjeća novčanice od 500.000.000.000 dinara i koliko smo za to mogli kupiti proizvoda i usluga! Što više proizvoda i usluga – to i veća vrijednost novca! Količina novca treba da je u ravnoteži sa količinom roba i usluga! Biznis stvara novac, kroz proizvodnju roba i usluga!

Država bez obzira na njenu važnu ulogu za biznis (pravni okvir, zaštita ugovora, zaštita svojine, javne usluge,...) ne stvara novac!

U pojednostavljenoj analizi odnosa sektora biznisa i sektora države može se izvući bazična misaona premisa: **novac se stvara u biznisu**, u državi se troši ono što se preko poreza dobija od biznisa.

Ukupna vrijednost svih proizvoda i usluga (količina x cijena) u jednoj državi se zove GDP (Gross Domestic Product). Veliki GDP je okvir za proizvodnju i potrošnju u toj zemlji! Slično, kao kad kažete da živite u stanu od 60m² ili 70 m² ili 170 m² ili u vili od više stotina kvadrata. To je okvir u kome se možemo opružiti: u stanu ili u GDP-u! Npr. GDP Crne Gore je oko 3 milijarde EUR; GDP Srbije je oko 35 milijardi EUR; Japana 7000 milijardi, EU oko 11.000 milijardi, SAD-a oko 14.000 milijardi, a ukupni svjetski GDP je oko 55.000 milijardi. Kako vam sada izgleda kada neko upoređuje Crnu Goru sa Japanom, SAD-om? Upoređujete 3 milijarde EURA sa 7.000 odnosno 14.000 milijardi! Uporedite 3 milijarde EURA sa 7000, odnosno 14000 i dobija se da smo mi 0.04% GDP-a Japana, odnosno 0.02% GDP-a SAD-a. Ekonomska logika zavisi od nivoa GDP-a, kao što i logika čovjeka između ostalog zavisi od stambenog okvira! Svakako, odvje se radi o metaforama, a ne o strogo naučno-fundiranim iskazima!

Kako se dijeli ukupni GDP na nivou jedne ekonomije u jednoj godini?

Dijeli se na dva dijela: dio koji se daje državi i dio koji ostaje biznisu (preduzeća i građani). Ako biznis odvaja više za državu, biznisu ostaje manje! I obrnuto: ako biznis izdvaja manje za državu, biznisu ostaje više! Biznis odvaja više za državu ako su porezi veći; manje odvaja za državu i više mu ostaje GDP-a ukoliko su porezi niži!

Slijedeći svoje interese biznis se bori za niže poreze, da bi mu u ovom sektoru ostala veća količina novca. S druge strane država se bori za veće poreze kako bi dobila više novca, odnosno što veći dio GDP-a- To je ključni konflikt koji rješava svako društvo u demokratskoj proceduri višepartijskog sistema.

Jedna grupa političkih partija zastupa politiku niskih poreza – to znači da biznisu ostane više od onoga što stvara. To su u klasičnoj klasifikaciji političkih partija (koje sve manje važi) tzv. desno orijentisane partije! Druga grupa političkih partija zastupa politiku većih poreskih stopa – da država raspolaže sa većim dijelom GDP-a, koji je, nekada ne treba zaboraviti, **100% stvoren u sektoru biznisa** (u ovoj jednostavnoj eksplikaciji koja ne uključuje međuzavisnosti, što bi nas istina više približilo realnosti, ali ipak ne dovodi u pitanje esencijalnu vezu biznisa sa državom o kojoj pišem). Ovo su tzv. lijevo orijentisane političke partije (socijalisti, socijal-demokrate i sl.).

Šta je ključna logika biznisa da zadrži veći nivo GDP-a?

Ona se često izražava kroz pitanje: da li zaista država zna bolje da upravlja mojim novcem, da ga bolje ulaže od onoga koji ga je stvorio? Sa druge strane logika države proizilazi iz stava da sa što više novca raspolaže država, to je veća jednakost i sigurnost u jednom društvu! U ime pravde novac, odnosno dio GDP-a uzeti od onoga koji ga stvara, i mehanizmom preraspodjele (uzmi od biznisa – daj za nezaposlene) dolazi do osobe koja ne učestvuje u proizvodnji, koja, makar ne direktno, ne stvara GDP! (Ovo se ne odnosi na penzionere, jer je penzija njihova uplaćivana štednja za starost – to je njihov novac stvoren za vrijeme njihovog radnog doba.)

Tu dolazi do jednog važnog razvojnog pitanja svakog društva, svake ekonomije: kakav je odnos između broja ljudi koji stvara novac (produktivno stanovništvo) i broja ljudi koji samo troše novac (izdržavano stanovništvo, neproduktivno stanovništvo). Pitanje je slično pitanju na nivou porodice: koliko članova porodice donosi novac (prima platu), a koliko članova porodice samo troši novac! Da li je svejedno da li u petočlanoj porodici radi samo otac ili ako radi i majka i najstarije dijete?

Veći budžet, odnosno veći porezi uvijek dovodi do povećanja cijene usluga države! U tom slučaju skupo nas košta država! Niko ne spori da nam treba uduga koja se zove bezbjednost. Sporno je zašto ona mora da bude toliko skupa, ako je npr. administracija makar tri puta veća od potrebne? Nije sporno da vodoinstalater treba da popravi naš vodokotlić! Ali, ako je skup jedan, uzećemo nekog ko istu uslugu pruža jeftinije. Kod države to ne može! Ona ima monopol! Kao u svakom monopolu, cijene su veće! Ta cijena mehanizma države izražava se kroz budžet, tj. njegovu visinu! Kako kontrolisati državni monopol? Šta je antimonopolska politika u pogledu države i vlasti?

Ideja demokratije je da to bude **političko tržište**! Ukoliko jedna politička opcija na vlasti mnogo poveća budžet (čitaj: više uzima od biznisa, od onih koji stvaraju novac), tada na slobodnim izborima birači glasaju protiv, a za opciju koja nudi niže poreze! Ali, da li je takvo tržište

savršeno, ukoliko veliki broj ljudi zavisi od primanja iz budžeta? Ako, npr. u crnogorskoj administraciji radi oko 50.000 ljudi i ako rome dodamo članove njegove porodice da li je to snažna opcija za glasanje protiv velikog budžeta? Da li je jedina taktika partija koje nisu na vlasti da se takmiče u veličini budžeta (ko će odrediti veću količinu novca kojim upravlja preko budžeta), jer se i one bore za glasače iz neproaktivnog sektora?

Šta ako se bude vodila politika budžeta (dio GDPa koji se uzima iz biznisa) da se on stalno povećava? Zar to neće obeshrabriti biznis da ulaže u dalje povećanje proizvodnje, da ulaže u novo znanje, nove ljude,... Ako se velikim budžetom obeshrabri biznis, šta je sa povećanjem GDP-a? Kako se on može povećavati ako biznis nema dovoljno novca da ulaže u novu proizvodnju? **Upravo to obeshrabrivanje postojećeg biznisa kao i onih koji bi željeli da uđu u biznis jeste ugrožavanje ekonomskih sloboda! Ekonomske slobode znače olakšati ljudima da se bave biznisom, da ulaze u biznis, da zarađuju i stvaraju!**

Ako se preko budžeta biznis obeshrabruje, tada se siječe zelena grana sa koje se puni budžet! Da li možda treba tu granu što više izzeleniti kako bi se imali sa čega i više ubrati za budžet? Zar se ne sjećamo upozorenja stjuardese u avionu: „U slučaju gubitka kiseonika masku prvo stavite sebi pa djetetu!“?

U slučaju krize masku prvo staviti sebi (država), a potom djetetu (biznis)! O ovakvom prevodu stjuardesine poruke iz aviona u Crnoj Gori svjedoči i rang države po Indeksu ekonomskih sloboda: 94. mjesto u svijetu, što je u posljednje dvije-tri godine pad za oko 30 mjesta!

Nesavršeno političko tržište neminovno kreira i defektno političko mišljenje! No, o tome sljedeći put!